

חזקת ג' שנים מקורה וטעמה

(שיעור שני)

שאלות

- א. מהו תפקיד המחאה? רש"י כח עמ' ב ד"ה "דומיא דשור המועד", רמב"ן במלחמות ובחידושים בהסבר קושית "אלא מעתה מחאה שלא בפניו" וכו' (שים לב למש"כ "בשלמא אי לא משור המועד" וכו'). רשב"א ד"ה "אלא מעתה מחאה שלא בפניו" (השוה את ה"יש מפרשים" הראשון שלו לדברי התוס' כח עמ' ב "אלא מעתה מחאה").
- ב. מה הדין כשידוע שהמחאה לא הגיעה לאזני המחזיק? ר' יונה ד"ה "אלא אמר רבא שתא קמייטא", רא"ש ונימוקי יוסף כאן. לפי איזו סברא בהגדרת מחאה אפשר להסביר אותם? האם הם סוברים כרמב"ן או כקצות בהגדרת חזקה? האם אפשר להסביר את ר' יונה באופן אחר? קובץ-שיעורים אות קד, רא"ש בפרקנו סי' ו' – האם הכרחי להסביר את דברי הרא"ש כדעת הקוב"ש?
- ג. האם המחזיק צריך להישבע שבועת היסט? שו"ע חו"מ סי' ק"מ סע' א-ב, נתיבות סק"ב (עד "כמו שכתב הש"ך"). במה תלויה מחלוקת זו? האם המחזיק צריך להביא ראיה שחזקתו הייתה טובה? תוס' הראשון בפרק, קוב"ש אות צט, ואות קד.
- ד. איך פסק הרי"ף – ג' שנים או ג' תבואות? יט ע"א בדפי הרי"ף ונימו"י שם. רמב"ם טוען ונטען פ' י"ב הל' א' וכו' מ שם, רשב"א כח עמ' א ד"ה "ורוב הפוסקים".

מהלך השיעור

בשיעור זה נדון בכמה הלכות ביני חזקה, ע"פ הטעמים השונים שנתבררו בשיעור הקודם. תפקיד המחאה – ביטול החזקה או דרישה לשמירת השטר האם המחאה צריכה להגיע לאזני המחזיק. מחאה בפני מי שאמרו שלא הודיעו למחזיק – מועילה לכל השיטות [הסבר דברי הרא"ש לפי שיטת הרמב"ן בהבנת חזקה. חזקה – ראיה או מוחזקות? נפק"מ לשבועת היסט. הפוסט משבועת היסט מחלק בין תופס מטלטלין שהוא מוחזק, לישיבת ג שנים שהיא ראיה. חיוב שבועה תלוי בטענת המערער נגד היושב בקרקע. היקף הניצול של הנכס, גם בזמן שימוש מועט. שלש שנות חזקה או

- א. המקורות אליהם מתייחסות השאלות כאן הם אותם מקורות שמוזכרות בשיעור הראשון על חזקת ג' שנים.

שלש תבואות בלבד, האם תלוי במחלוקת הקצות עם הרמב"ן? רמב"ן וקצות נחלקו האם סברת הולכי אושא נשארה גם למסקנה.

שיעור

א. תפקיד המחאה

רש"י (כח עמ' ב ד"ה "דומיא דשור המועד") כתב שמטרת המחאה היא כדי שישמור את שטרו. רמב"ן (מלחמות ריש פרקין) מסביר כרש"י. בחידושו הוסיף, שאלמלא למדנו משור המועד היינו סוברים שמטרת המחאה היא לבטל את השתיקה שהיא הבסיס לחזקה, לכן לא היה צורך שהמחאה תגיע לאזניו. אבל כיון שלומדים משור המועד, צריך שהמחאה תגיע לאזניו כדי שישמור את שטרו. מאידך, הרמב"ן עצמו סובר שהחזקה מבוססת על מה שהמר"ק לא מחה, כפי שהובא לעיל, וא"כ מדוע צריך שתבוא לאזני המחזיק? די בזה שמר"ק מחה ולא שתק! לכאורה אפשר לתרץ שיש שני תפקידים למחאה: ביטול החזקה ואזהרה לשמירת השטר, ואם אינה ממלאת את תפקידה השני – תקנו חכמים שלא יהיה לה תוקף. אבל דוחק לומר בדעת הרמב"ן שחכמים תקנו תקנה שאין הרמב"ן מזכיר אותה. לכן יש לומר שמחאה שאינה מגיעה לאזני המחזיק אינה נחשבת מחאה גם מצד המר"ק, שכן לא דאג לכך שהלה ישמע ומראה בזה שהוא עצמו לא היה רציני במחאתו.

ב. אם ידוע שהמחאה לא הגיעה לאזני המחזיק

ר' יונה (כט עמ' א ד"ה "אלא אמר רבא") סובר שגם אם העדים אמרו שלא העבירו את המחאה לשום אדם – כיון שהמערער עשה את המוטל עליו, יוכל לטעון שלא היה על המחזיק לסמוך על העדר המידע אודות מחאה, והיה עליו להיזהר בשטרו. כך סוברים גם הרא"ש (סי' א) והטור (סי' קמו). נימו"י מביא דברי ר' יונה ומסביר טעמו כרמב"ן שהחזקה מבוססת בעיקרה על שתיקת המר"ק, והרי לא שתק. אמנם הרא"ש (סי' א') מנמק את סברת ר' יונה בדומה לקצות, שהעושה כתקנת חכמים ומערער בפני עדים מבטל את החזקה, ולא כתב שמחאתו מבטלת את הראיה שבשתיקה. כך הבין את דבריו הקוב"ש (ס"ק ק"ד), והביא ראיה מדברי הרא"ש בסי' ו', הסובר שעל המערער להוכיח שהיה במקום בו א"א לשמוע את החזקה. נמצא שהמחזיק אינו צריך להוכיח שתיקה אלא רק את ישיבתו בקרקע. אך יש לדחות את ראיתו של הקוב"ש ולומר שהנחת היסוד היא שמן הסתם מר"ק שומע את הנעשה בשדהו ומתעניין בה, לכן צריך להביא ראיה שלא היה במקום שניתן לשמוע על

החזקה. נראה שלדעת הרא"ש החזקה מבוססת על שתיקת המר"ק, כרמב"ן, וכפי שמסביר הנימוקי-יוסף את דברי ר' יונה שהביא הרא"ש בעצמו, וכנ"ל. דברי הרא"ש שהמר"ק עשה את המוטל עליו לא באו אלא להסביר למה לא נוכל לטעון נגדו שהמחאה לא היתה רצינית. באמת ר' יונה עצמו שאל על דברי רבא – איך תפעל החזקה? הלא סברת זהירות השטר אינה אלא להסביר למה אין לו שטר ולא יותר! לכן הסביר, בדומה לרמב"ן, שטעם החזקה הוא ממה שלא מיחה בעודו יודע שסתם אנשים אינם נזהרים לשמור שטר יותר משלש שנים.²

ג. שבועת היסת

השאלה היסודית לדיון היא: האם חזקה היא במקום שטר לגמרי כדעת רשב"ם, או שהחזקה אומנם פוטרת מצורך בשטר כדי להשאיר את המצב הנכחי על כנו, אבל היא פחותה משטר? אפשר לנסח את השאלה גם באופן אחר – האם החזקה היא ראייה או רק מוחזקות? ראשונים נחלקו האם המחזיק צריך להישבע שבועת היסת לאחר שלש שנים. הרשב"ם (לג ע"א ד"ה "מהימנא") והרשב"א (בשו"ת סי' תתקי"ו) סוברים שאי"צ להישבע, אבל תוס' (שם ד"ה "מיגו", ומקורם בדברי רב האי גאון) סוברים שנשבע. דברי התוס' לשיטתם, וכהסבר הקצות שחזקה אינה אלא תקנ"ח ואין בה ראייה, לכן לדעתם יצטרך להישבע. לפי זה, רשב"ם ורשב"א סוברים כרמב"ן שהחזקה היא ראייה ולכן לא יצטרך להישבע. המחבר (סי' קמ סע' א-ב) סותר דברי עצמו כפי שהעיר הרמ"א, ופוסק בסעיף א שצריך להישבע ובסעיף ב שאין צריך. הנתיבות (סק"ב) תירץ שיש לחלק בין חזקת מטלטלין שם צריך להישבע היסת כיון שהוא רק מחזיק ואין בכך ראייה, לבין חזקת קרקעות בה החזקה בשתיקה מהווה ראייה ול"צ שבועה.³ בסעיף א' מדובר כשהמר"ק טוען שהישוב בה גזלן, וזה מתרץ למה לא מחה, כיון שירא מפניו לפי טענתו, כך שאין ראייה משתיקתו ולכן המחזיק אינו אלא מוחזק וצריך להישבע. בסעיף ב', לעומת-זאת, המר"ק טוען שהישוב בה שוכר בעלמא, נמצא שיש ראייה לטובת המחזיק ממה שהמרא-קמא לא מחה, ולכן המחזיק לא צריך להישבע. לפי זה, השו"ע מוסבר כדעת הרמב"ן. הנתיבות מסיק, דמ"מ העיקר לדינא שבכל מקרה צריך שבועה, ונמצא שלדעתו קרקע אינה עדיפה על מטלטלין, ואין

ב. אמנם מהדיר ר' יונה הערה 35 מסביר את דבריו כתירוץ שער-המשפט על הקצות, שהובא לעיל בשיעור הראשון על חזקת ג שנים מקורה וטעמה, אבל הפשט נראה יותר כמ"ש בפנים.
ג. אמנם לא נקט את הביטוי "ראייה", אבל כך נראה לומר בדבריו.

בשתיקת המערער ראייה. לכאורה נראה שמסביר כדעת הקצות, אבל יתכן שסובר כדעת הרמב"ן, אלא שלדעתו כיון שהמחזיק לא הוכיח שתיקה אלא רק טען אודותיה – לא נוכל להחשיב אותה לראייה.⁷

ד. היקף הניצול של הנכס

ריב"ם (תוד"ה "חזקת הבתים") הקשה ממסכת חגיגה משם עולה שיש זמן קצוב וקבוע לשימוש בבית הבוד, וכאן משמע שהזמן הוא כל השנה. בתירוץ כתב שרוב העולם דורכים בזמן אחד אבל יש שדורכים במשך כל השנה, לכן צריך שאף הוא ידרוך כל השנה. קוב"ש (אות צט) הביין שכונת ריב"ם היא שמר"ק דורש מהמחזיק שינהג כמותו, שהוא מן המיעוט, והקשה – למה לא יוכל לטעון כנגדו שהוא מהרוב? לתרץ קושיא זו אפשר לומר שהמר"ק עדיין מוחזק ולכן יכול לטעון שהוא מהמיעוט, והמחזיק צריך להתנהג כמותו כדי שלא יוכל לטעון שבא וראה שלא עובדים בבית-הבוד, כיון שאין הולכין בממון אחרי הרוב. אלא שתירוץ זה קשה מצד הסברא להכריח משהו להתנהג שלא כרוב האנשים. בנוסף, הסברא הפשוטה היא שאין צורך להביא ראייה שהמר"ק שתק – אלא להחזיק כדמחזקי אינשי. לכן נראה יותר שריב"ם התכוון למ"ש הרשב"א, שכיון שיש אנשים דורכים גם במשך השנה – בית הבוד פתוח כל השנה כולה וצריך להחזיק בו מיום ליום.

ה. שלש שנים או שלש תבואות

הרי"ף הביא את המשנה כצורתה, את דברי שמואל שלדעת חכמים די בשלש גדירות של הדקל (לו עמ' ב) ואת דברי רבא "תלת שנין" וכו' (כט עמ' א). לכאורה שמואל סובר שעיקר החזקה נובעת משתיקת מר"ק שרואה שאוכלים שלש תבואות ושותק, וכדעת הרמב"ן. לעומתו, רבא סובר שהעיקר הוא שיעברו שלש שנים כיון דתלת שני מזדהר וכו', וכדעת הקצות שזו תקנ"ח. אלא שאם כן, נמצאו שמואל ורבא חולקים זה על זה וקשה על הרי"ף שהביא את שניהם. אפשר לתרץ שהרי"ף מסביר כדעת ר"ח⁸ שגם לדעת שמואל צריך זמן ג"ש ואין די בגדירות לבדן, אלא שאכילת הפירות היא תנאי בחזקת ג"ש. לדעת הרמב"ן הדבר מוסבר כפי שכתב, שאמנם יש ראייה בשלש פעמים אבל תוך שלש שנים טוענים כנגדו 'אחוי שטרך'.

ד. ובעצם קיבל את קושיית הקוב"ש המובא בפרק הקודם.

ה. המובא ברשב"ם לו עמ' ב ד"ה "דקל נערה".

אבל נימוי"י סובר שהפשט בשמואל כפירוש רשב"ם שאין צורך בשלש שנים דוקא, לכן מסביר שגם רבא לא צריך ממש ג"ש אלא אכילת ג"ש. בדבריו אלה הוא ממשיך את שיטתו שהובאה לעיל, שחוסר הזהירות בשטר נובע ממה שרואה שאע"פ שאוכל ג' שנים אין המרא קמא מוחה. לפי זה, גם טענת 'אחוי שטרך' נופלת כשהמחזיק רואה את המר"ק שותק באכילת שלש תבואות, ומן הסתם לא יזהר עוד בשטרו. זו גם דעת הרמב"ם שכתב (טו"נ פי"ב הל' א') שאי"צ ג"ש אלא ג' תבואות ממין אחד. הרשב"א (כט עמ' א, וכך נפסק להלכה שו"ע סימן קמא, א) פירש שהסברא לדרוש דוקא ג' תבואות מאותו מין היא, כדי שלא יראה כגזלן שחוטף ואוכל¹. נמצא שגם רבנן לא שללו על הסף את סברת הולכי אושא, אלא סייגו אותה.

אמנם על הקצות קשה, שהרי השו"ע פסק כרי"ף ורמב"ם שאין צורך בשלש שנים, ולטעמו של הקצות ג' שנים צריכות להיות מלאות, שהרי הן מבוססות על התנהגות בני-אדם שאינם שומרים שטרותיהם יותר מג"ש! הקצות עצמו (סימן קמא סק"א) הביא דברי רשב"ם (לו ע"ב ד"ה "זו דברי ר' ישמעאל ור"ע") הפוסק כרב שצריך שלש שנים שלמות, וכרבנן החולקים על ר' ישמעאל ור' עקיבא. אך לא הביע דעתו במחלוקת שבין השו"ע לרמ"א, שפסק בדין זה כרשב"ם. נמצא לפי-זה, שהמחבר פסק כרמב"ן¹ והרמ"א פסק כרשב"ם ולפי הסבר הקצות.

ו. כך מתרץ הרשב"א שתי קושיות בפשט הסוגיא שהקשה על פירוש רש"י ורשב"ם. אלא שצריך להידחק בפירוש המשנה שנקטה בלשון חכמים "ואינה מיום ליום", ובגמ' אמרו רב ושמואל "מיום ליום", שלמרות היפוך המשפט נתכוונו לאותו דבר, ופירוש "אינה מיום ליום" היינו שאי"צ שיהיו מלאות, ו"מיום ליום" היינו להחזיק שלש שנות יבול הכוללות עידור וניכוש.
ז. ואתי שפיר לפי מ"ש לעיל בשם הנותיבות בהסבר המחבר כדברי הרמב"ן.